

13 Δεκέμβρη 1943

Ομιλία του Θεοδώρου Γ. Θανόπουλου, Σχολικού Συμβούλου Π.Ε. Θύματος του Καλαβρυτινού Ολοκαυτώματος. Εκφωνήθηκε στον Καθεδρικό Ναό της Μαρτυρικής πόλης των Καλαβρύτων στις 13-12-1986.

Πάντα στη μνήμη του Έθνους, πάντα στην μνήμη μας, θα υπάρχει ανεξίτηλη «Η 13η ΔΕΚΕΜΒΡΗ 1943».

Πράξη, δεκάδων εκατοντάδων μαρτύρων!

Ο πόλεμος, η σκλαβιά, η πείνα, η φοβέρα, η αγωνία, η αποθυμιά γι' αγώνα, η ελπίδα για το αύριο.

«13 ΔΕΚΕΜΒΡΗ 1943»

Τα παιδιά τα σκελετωμένα, τ' αδύναμα, τα σαστισμένα, τα γαντζωμένα απ' τα χέρια και τη φούστα της μάνας.

Η μάνα, η Καλαβρυτινή μάνα, π' ανέβηκε το Γολγοθά, λαχανιασμένη, προβληματισμένη, απορημένη, σηκώνοντας το πιο βαρύ σταυρό του μαρτυρίου, για να τον τοποθετήσει στο ψήλωμα τούτο της αιωνιότητας, πάνω απ' τη λάκκα του ΚΑΠΗ.

Τα παιδιά και οι μάνες, οι μάνες και τα παιδιά, που σιμά-σιμά ζήσανε τον όλεθρο, τη φρίκη, την καταστροφή. Που σιμά-σιμά ζήσανε τις συνέπειες της ανθρωπίνης παραφροσύνης, της φασιστικής πρακτικής, της ναζιστικής νοοτροπίας.

Γι' αυτό, ιδιαίτερα σ' όλους εμάς τους Καλαβρυτινούς, κάθε χρόνο, τέτοια μέρα, η μνήμη και η ανάμνηση, φωλιάζει στα τριόβαθα της ύπαρξής μας, ανασκαλεύοντας θύμισες και περιστατικά, μπλόκα και κυνηγητά, μάχες και φωτιές, τρόμο και εκτελέσεις, πόνο και αγωνία. Κι η θύμηση αυτή βέβαια σπρώχνει προς τα πίσω. Κι η ανάμνηση εκείνη φέρνει μια ψυχική ανάταση, μια πατριωτική περηφάνια, μια εθνική κυριότητα, μια καθημερινή συγκίνηση. Μάρτυρας όλων αυτών ο τσιμεντένιος σταυρός, μνημείο αιώνιο, μιας μεγάλης θυσίας. Πιο κάτω η μάνα, κρούα και παγερή, πέτρινη, η μάνα η Καλαβρυτινή, η πονεμένη, η άχαρη, η ξεμαλλιασμένη, θυμίζει ν' ακούγεται με τρεμάμενη φωνή να λέει:

-Πού είναι Αργύρη μου, ο Βασίλης μας;

-Νάτος μάνα. Δίπλα τ' αναίσθητο πτώμα του Βασίλη.

-Ο Κίμωνας πού είναι;

-Να κι ο Κίμωνας. Κοντά του και το παιδάκι μου κουβαριασμένο.

-Τον άκουσα τον Κίμωνα, μάνα, να φωνάζει στους Γερμανούς : " Γιατί με σκοτώνεται εμένα; Είμαι μικρός δεν έκανα τίποτα". Όταν σταμάτησε όμως η φωνή του, σταμάτησε και η ζωή του.

-Πώς να σε πάρω, Αργύρη, τώρα πέρα; Έλα να' ανέβεις στον ώμο μου.

-Όχι μάνα μου, θα πάω μόνος μου.

Στηρίχτηκε στη μάνα του και σιγά-σιγά φθάσαν στο σπίτι του Ντήλιου, που γλύτωσε από τη φωτιά. Εκεί του 'δεσε η γυναίκα τα τραύματά του. (Δ. Καλδίσσης).

Το πρόσωπο της μάνας είναι σαστισμένο, αλλόκοτο, πονεμένο, χαμένο· είναι ανθρώπινο.

Τα παιδιά, οι μάνες, οι αδελφές, οι γυναίκες, οι νεκροί άντρες, όλοι οι Καλαβρυτινοί χωρίς ηλικία, δόξα κι ιστορία. Τον Πόνο και τη Λύπη τα βρήκαν και τάχουν. Την ίδια ώρα. Την πάσα ώρα. Την ώρα που ψηλαφούσαν τ' αγαπημένα ματωμένα πρόσωπα και τ' αναγνώριζαν. Μέσα στο πλήθος. Στη «λάκκα του ΚΑΠΗ», στο Γολγοθά τους. Στήσαν το σταυρό τους. Ζήσαν το δράμα τους. Οι άντρες με τα παιδιά τους, που πέσαν άοπλοι, αθώοι, κάτω από τις αδικοριγμένες σφαίρες, που με την αγωνία ζωγραφισμένη στ' άδολα πρόσωπά τους, για την τύχη των άλλων παιδιών και δικών τους, που με τα μάτια τους αντίκριζαν τα σπίτια τους να καίγονται.

Μα τα μάτια τους σφάλισαν. Η πνοή τους έσβησε. Το δράμα τους τέλειωσε.

Πίσω τους όμως έμειναν τ' άλλα τα πιότερο αθώοτερα θύματα. Τα παιδιά και οι γυναίκες με δυσανάλογα για τις δυνάμεις τους καθήκοντα.

Και τούτο το δράμα, πέρασε στην αιωνιότητα τότε όταν, το ναζιστικό θεριό κατάλαβε κι ένιωσε, ότι σ' αυτή την πολιτειούλα ζει η πιο αδούλωτη, η πιο περήφανη, η πιο ελεύθερη Ελληνική ψυχή. Αυτή η ψυχή που τρέφεται και γαλουχείτε στην Καλαβρυτινή γη, που πρωτοπόρα είναι σε κάθε πάλη του Έθνους, π' αρχίζει απ' τα Ορλωφικά και φτάνει στον εθνικό ξεσηκωμό του 1821.

Πώς λοιπόν, σύμφωνα με την απλή λογική, ο καινούριος εθνικός ξεσηκωμός δε θ' άρχιζε ξανά απ' αυτά τα ίδια ηρωικά χώματα; Δεν θάβρισκε πάλι μπροστάρισα στον αγώνα για λευτεριά την Καλαβρυτινή γη;

Κι όσο ο γερμανικός, ναζιστικός χιτλερισμός άρχισε να σφαδάζει, καθώς έβλεπε ότι το τέλος του σιμώνει, τόσο τον κάθε σφαδασμό του, το κάθε τίναγμα του, τ' αντιμετώπιζε με θάνατο, καταστροφή, χαλασμό σ' ότι γύρω του, στα μέρη που βρισκόταν κι υπήρχε.

Δε θάλειπε, επόμενα, απ' το χαλασμό, το θάνατο και την καταστροφή, τούτος ο τόπος, που η μοίρα του και η ιστορία του έχουν τάξει την πρωτοπορία, τον πρωταγωνισμό για όλους τους αγώνες του Έθνους. Έπρεπε λοιπόν να ξεθεμελιωθεί, να αφανιστεί, ο τόπος αυτός, και προπαντός τα Καλάβρυτα, που ήταν πρωτεύουσά του, κι έτσι ο παλιός τους θρύλος θα εξαφανιζόταν ή έστω θα ξεθωριαζόταν.

Η γη τους θ' αδυνάτιζε, κι οι βρυσομάνες, που έδιναν φτερά στην περήφανη και ανυπόταχτη ανταρτομάνα ψυχή του λαού της και στην Εθνική αντίσταση, θα στέρευαν.

Γιατί, πράγματι η Εθνική αντίσταση, μάνα και τροφό την Καλαβρυτινή γη βρήκε. Με τα παιδιά της θρεμμένα και μεγαλωμένα με την παράδοση των

παλικάριών του '21, περήφανα, έτοιμα να παλέψουν, να δώσουν και τη ζωή τους για τη χιλιόκριβη τη Λευτεριά.

Α, το φως που σε στολίζει
σαν ήλιου φεγγοβολή
και μακρόθεν σπινθηρίζει
δεν είναι, όχι από την γη.

Λάμψη έχει όλη φλογώδη
χείλος, μέτωπο, οφθαλμός,
φως το χέρι, φως το πόδι
κι όλα γύρω σου είναι φως.

(Δ. Σολωμός)

Γρήγορα άναψε η σπίθα, για να φέρει το φως της λευτεριάς, που θέριεψε όταν, η ζωογόνα ανάσα του γερο-Μίχου τη φύσηξε, και ο τόπος μας γρήγορα λευτερώθηκε κι ανάσαινε περήφανο, πάνω στις μεγαλόπρεπες βουνοκορφές του τ' αγεράκι της λευτεριάς. Χαιρόταν τις πρώτες ακτίνες της, που σαν πάντα, χρυσαχτίδες "πρωτανάψαν του πολέμου τη φωτιά".

Η φωτιά π' ανάβει, πρέπει για τους καταχτητές γρήγορα να σβήσει πριν και αλλού θεριέψει και τους κάψει.

Εφιάλτες πάντα υπάρχουν. Κι έτσι οι Γερμανοί σχεδιάζουν τον πρώτο τους χάρτη και τα πρώτα τους σχέδια για την συντριβή του τόπου μας.

Το «τρίγωνο» του θανάτου, όπως χαρτογραφήθηκε, μέσα του περιλάμβανε την Καλαβρυτινή γη. Με σημαδεμένα τα μέρη που ήταν αντάρτες, τους τόπους που φαίνονταν και τα μέρη που κράταγαν τους αιχμαλώτους τους, τους κρυψώνες που υπήρχαν όπλα, το «αεροδρόμιο» για τις ρίψεις που έκαναν τα Εγγλέζικα αεροπλάνα στο Πυργάκι, το σταθμό Διοίκησης των Ανταρτών, τις φωλιές των ασυρμάτων.

Το κτύπημα έπρεπε νάναι γερό και χρειαζόταν ένα εξίσου «γερό» κάλυμμα, που γρήγορα «φτιάχνηται».

Στις 16 Οκτώβρη του 1943 ο λοχαγός Σόμπερ με τμήμα στρατιωτών του 5ου συντάγματος, που οι περισσότεροι ήταν «μαζώματα» και όχι Γερμανοί, από αποστάτες, Ουκρανούς, Λετονούς, Αλσατούς, επιστρατευμένους βίαια, ή Αυστριακούς, στέλνονται σαν μια ομάδα για «αναγνώριση», σε μια περιοχή για την οποία ο ίδιος ο Γερμανικός χάρτης σημειώνει πάνω του, ότι κατέχεται από το γέρο Μίχο με 1500 - 3000 άντρες. Κάτι αβάσιμα τρελό δηλαδή.

Τα τότε περιστατικά έχουν χιλιοειπωθεί.

Οι αντάρτες αναγκάζουν τους Γερμανούς έξω από το χωριό Κερπινή να πολεμήσουν και τελικά να παραδοθούν. Οι 81 Γερμανοί αιχμάλωτοι, μεταξύ των οποίων και τρεις τραυματίες μεταφέρονται από τα πρωτοπαλικάρα του καπετάν Σφακιανού θριαμβευτικά στα Καλάβρυτα. Η φιλότιμη και φιλόξενη Καλαβρυτινή ψυχή, με πραγματική ανθρωπιά, φέρθηκε με χριστιανική αγάπη στους τραυματίες και αιχμάλωτους Ναζί.

Η σκληρή και ψυχρή λογική του πολέμου, τόσο πολύ μερικές φορές, πετρώνει τις καρδιές και θαμπώνει τα μυαλά, που παίρνονται αποφάσεις τέτοιες, που σημαδεύουν ανεξίτηλα την καθόλου ιστορική πορεία...

Αυτού του είδους η πρακτική επεκράτησε μεταξύ των ανταρτών και τότε. Και το σκεπτικό; τούτο : «Αν εμείς πέσουμε αιχμάλωτοι ή τραυματισμένοι στα χέρια των Γερμανών, μας στέλνουν σε νοσοκομεία ή μας

κουβαλούν στις πλάτες τους, με κίνδυνο μάλιστα της ζωής τους, όπως κάνουμε εμείς; Ή μας σφάζουν σαν αρνιά επί τόπου;».

Η νίκη δεν κερδίζεται πάντοτε με τα όπλα. Μερικές φορές μπορούμε να συντρίψουμε τον αντίπαλο και με την καλοσύνη ή με μια πράξη μεγαλοψυχίας πηγαίνοντας αντίθετα με την άγρια λογική του πολέμου. Οι αντάρτες σ' αυτή την περίπτωση έχασαν την ευκαιρία μιας τέτοιας ωραίας νίκης. (Σ. Πατατζής).

Ο θάνατος των τριών τραυματισμένων Γερμανών στην τοποθεσία «Ξυδιά» λίγο πιο έξω από την πόλη, κι η εκτέλεση των υπόλοιπων αιχμαλώτων στην θέση «Μαγέρου» στις κορφές του Χελμού, ήσαν πράξεις αψυχολόγητες και άπρεπες. Βέβαια σε τέτοιες ώρες και κάτω από τέτοιες συνθήκες, δεν είναι τίποτα απόλυτα κακό ή καλό.

Όμως, καλύτερα θάταν, οι αντάρτες ν' άφηναν ελεύθερους τους αιχμαλώτους, όπως έκαναν άλλοτε, παίρνοντάς τους μόνο τον οπλισμό και ξεγυμνώνοντάς τους. Μ' αυτό τον τρόπο το ηθικό του εχθρού περισσότερο θα κλονιζόταν και το κέρδος γι αυτούς και την Εθνική αντίσταση θα ήταν μεγαλύτερο και ουσιαστικότερο. (Σ. Πατατζής).

Η σφαγή όμως τόσων και τόσων αθώων - **αθώων** - δεν μπορεί να αντισταθμιστεί με την όποια πολεμική τακτική και διαδικασία.

Η ευθύνη του Γερμανικού Έθνους γι' αυτό το αποτρόπαιο έγκλημα θα το βαρύνει συνέχεια, παντοτινά, αιώνια, ως τη συντέλεια του πλανήτη. Οι αυτουργοί στο έγκλημα, στρατάρχης Φέλμι που διέταξε το χαλασμό και ο Λοχαγός Τέννερ που τον πραγματοποίησε, έμειναν κι οι δύο ατιμώρητοι. Τιμωρημένοι όμως απ' την ψυχή, την καρδιά, την σκέψη, τη συνείδηση κάθε ανθρώπου, πραγματικού ανθρώπου.

Πέρα από όλα αυτά, οι Γερμανοί είχαν αποφασίσει να καταστρέψουν τα Καλάβρυτα.

Κι η καταστροφή ήταν ολοκληρωτική. Σε έμψυχο και άψυχο υλικό.

Το πρόσωπό της 13ης Δεκέμβρη 1943 είναι σημαδεμένο, αποτρόπαιο, οδυνηρό.

Την ώρα που πέφτουν οι πρώτοι νεκροί, ο ουρανός μαυρίζει κι η φύση δακρύζει.

Ήταν η στιγμή της πιο «μαύρης μέρας της κατοχής», π' άρχισε με τα δαιμονισμένα προωινά κτυπήματα της καμπάνας, συνεχιζόταν με τη φάλαγγα των ανδρών και των παιδιών ηλικίας 12, 13, 14 ετών και πάνω, που φοβισμένα και ακατανόητα, βάδιζαν το «καλντερίμι» του θανάτου, για να φθάσουν στο «αμφιθέατρο» του μαρτυρίου τους και ν' ανταμώσουν τη δόξα και την αιωνιότητα.

Από κει ψηλά, από το χωράφι του ΚΑΠΗ, είδαν οι Καλαβρυτινοί με δακρυσμένα μάτια, με πονεμένη καρδιά, γύρω στις 10.30 το πρωί, την πόλη τους να καίγεται σαν μια άλλη Ρώμη και δίπλα τους το νέο «Νέριωνα» πυράρχη Τέννερ, που αναμασούσε σαν τρωκτικό καρύδια και έριχνε ολόγυρα

ανήσυχες ματιές, προκαλώντας την έκπληξη, τη σιχαμάρα, την αηδία, για την κυνικότητά του.

Όπου κανείς και νάστρεφε το βλέμμα του, έβλεπε γλώσσες φωτιάς, καπνούς, πραγματική κόλαση.

Η αρχή του τέλους. Και το σχέδιο ολοκληρωμένο. Οι άντρες μαζεμένοι στο σιταροχώραφο του ΚΑΠΗ μαζί με μερικά απ' τα μικρά παιδιά τους · τα γυναικόπαιδα κλεισμένα στο Δημοτικό σχολείο κι η πόλη ζωσμένη στις φλόγες.

Το ρολόι της εκκλησίας χτυπούσε 12 το μεσημέρι.

Ξαφνικά μια πράσινη φωτοβολίδα και μετά από λίγο μια κόκκινη αυλακώνουν τον κατάμαυρο ουρανό και κάνει τον Τέννερ να τραβηχτεί πίσω από τα στημένα μυδράλια, που είναι τοποθετημένα περίγυρα και να δώσει το σύνθημα της σφαγής.

Εδώ σ' αυτή τη στιγμή, χάνεται, σβήνει, πεθαίνει, ξευτελίζεται, κατακρεουργείται, η υπόσχεση, ο λόγος της στρατιωτικής τιμής, του πιο άτιμου κτηνάνθρωπου της ναζιστικής κατοχής.

Γί αυτό από παντού ακούγονται λόγια πίκρας, λόγια απελπισίας, λόγια αγανάκτησης, λόγια κατάρας: «Φτου σου, αγριάνθρωπε. Που είναι κανίβαλε, η στρατιωτική σου τιμή; Όλοι σας είσαστε κτήνη, βάρβαροι, μογγόλοι. Φτου σας γουρούνια». Απ' αλλού: «πεθαίνουμε πατριώτες μου, γενναία και περήφανα. Ζήτω η Ελλάδα μας.» Κι απ' αλλού: «Γιατί μας σκοτώνετε; Εγώ είμαι μικρός, δεν έκανα τίποτα, θέλω να ζήσω. Θεούλη μου βοήθα με. Πατερούλη μου, Πατερούλη μου, που είσαι;» Αυτές τις φωνές τις φέρνει αυτή την ώρα, τέτοια μέρα, κάθε χρόνο, ο αγέρας της αθανασίας απ' τα πέρατα της ντροπής και της ατιμίας.

Ωστόσο, εκεί ψηλά στο Πάνθεον των ηρώων μένει δοξοστεφανωμένη η αθάνατη κι αλύγιστη ελληνική ψυχή, στην πιο μεγαλόπρεπη ίσως μαρτυρική ώρα, που βρήκε τον τρόπο να εκφράσει το μεγαλείο της δικιάς της ακατάβλητης αντίστασης.

Αν κι όμως, απ' όλους αυτούς τους «λεύτερους πολιορκημένους», ακουγόντουσαν ζητωκραυγές για την Ελλάδα και βρισιές για τους ελεεινούς και ανανδρους δολοφόνους τους, σηκώνοντας ψηλά τις γροθιές τους, η σκιά του θανάτου όλο κι άπλωνε τα βήματά της με το χαριστικό βόλι και τον μπαλτά, απάνθρωπα, αποτρόπαια, σκληρά. Η τύχη χαμογέλασε μόνο σε 13, που διασώθηκαν, από το σωρό των Καλαβρυτινών ηρώων.

Η ώρα ήταν 2.34 όταν κι η τελευταία Καλαβρυτινή πνοή είχε σβήσει, ενώ οι Γερμανοί αποχωρούσαν σε γραμμή, χαρούμενοι για το «κατόρθωμά» τους, πίσω από το νεκροταφείο προς το σταθμό του τραίνου, τραγουδώντας τη «Λιλή Μαρλέν».

Ψηλά όμως και πίσω τους, στο θυσιαστήριο του ΚΑΠΗ, με τα πολυβόλα της ντροπής, άφησαν υπογραμμένο πάνω στα κορμιά των αθών και ανυπεράσπιστων Καλαβρυτινών, το ποινικό Μητρώο μιας εποχής.

Ενώ η λάκα του ΚΑΠΗ έχει βαφτεί κατακόκκινη, το Δημοτικό σχολείο της πόλης στενάζει από το βάρος των γυναικόπαιδων, πούχουν καταργήσει το νόμο του αδιαχώρητου. Εκεί μέσα στις αίθουσες έχουν στοιβάξει οι βάρβαροι Ούννοι, γυναίκες με μωρά στην αγκαλιά, γριές που με κόπο στέκουν στα πόδια τους, παιδιά που κοιτάζουν μ' εκείνα τα τόσο αθώα ματάκια τρομαγμένα ζητώντας τους πατεράδες τους ή τα μεγαλύτερα αδερφάκια τους, υπομονετικοί γέροι που περιμένουν με την «ψυχή στο στόμα» να δουν τι θα απογίνουν, τι τους περιμένει.

Πίσω από τα παράθυρα και τις πόρτες, μ' όλη την ταλαιπωρία και τ' ανάμεικτα συναισθήματα, που σφίγγει την καρδιά και παραλύει τα πόδια, δοκιμάζεται το θάρρος τους.

Μερικές από αυτές τις νέες Μεσολογγίτισσες, έχουν σκαρφαλώσει στα παράθυρα των αιθουσών και βλέπουν τα σπίτια τα δικά τους, τα γειτονικά, τα συγγενικά, όλη την πόλη να φλέγεται.

Στη σιωπή του τρόμου και της φοβέρας, ακούγεται ξαφνικά αργή, με παράπονο και πόνο, η γεροντίστικη φωνή πούλεγε: «Τώρα καίγεται του Φεφέ το σπίτι, του Βαλημίτη καπνίζει... Σε λίγο θα ανάψει κι αυτό...» και συνέχιζε... «του Μπότσαρη τόχουν τυλίξει καπνοί... δεν μπορώ να το διακρίνω. Η συνοικία του Τσιλαρδή λαμπάδιασε. Από τους καπνούς και τις φλόγες κρύφτηκε και το Κάστρο» (Δ. Καλδίρης).

Τα Καλάβρυτα μια νέα Ρώμη. Μια πόλη καιγόμενη. Παντού και γύρο από το σχολείο, μια πελώρια φλόγα. Αποπνικτικοί καπνοί αρχίζουν να μπαίνουν από παντού. Οι φλόγες των κοντινών σπιτιών ζώνουν το προαύλιο και ξαφνικά μια σπαραχτική γυναικεία κραυγή κάνει όλους να παγώσουν... «Οι κακούργοι θα μας κάψουν... Καιγόμαστε... Βοήθεια...».

Εκεί όμως που κανείς νομίζει ότι ο θάνατος κυριαρχεί, αμέσως καταλαβαίνει ότι ανήκει εξ ίσου και στη ζωή, όταν υπηρετεί ανθρώπινα ιδανικά που δύσκολα θα φιλοσοφούσαμε χωρίς αυτόν.

Οι στιγμές π' ακολουθούν είναι τραγικές. Οι γυναίκες με τα χέρια σπάζουν πόρτες και τζάμια, κόβουν τα σύρματα, πηδούν απ' τα παραθύρια, καθώς πίσω τους, απειλητικά πλησιάζουν φλόγες και καπνοί. Σ' αυτό το μακελειό μπλέκονται οι φωνές των παιδιών με τα ουρλιαχτά των γυναικών και συμπληρώνουν την όλη τραγική εικόνα. Η μια γυναίκα πατά την άλλη. Σ' αυτό το χαλασμό η γριά-Κρίνα Τσαβαλά ποδοπατιέται και πεθαίνει. Μετά που βγαίνουν έξω, τα γυναικόπαιδα βρίσκονται αντιμέτωπα με δύο γερμανικά πολυβόλα, πούναι στημένα απέναντι από το σχολείο.

Οι Γερμανοί βλέπουν το θέαμα και χάσκουν σαν βρικόλακες.

Οι γυναίκες αλαφιασμένα τρέχουν στους δρόμους, στα στενά, εδώ κι εκεί, ψάχνουν να βρουν τους άντρες τους και τα παιδιά τους. Η υποψία και ο πανικός, η υπόθεση κι η φοβέρα, έκανε τα γυναικεία χείλη να ξεστομίζουν λόγια ανεύθυνα για την τύχη των αντρών.

Μέσα σ' εκείνη την εφιαλτική την ώρα, ακούστηκε ένα ουρλιαχτό, ανακατεμένο με κλάμα, μια φωνή απόκοσμη, μακρινή, που πάγωνε το αίμα

και σταματούσε την όποια κίνηση: «Κουρούνες... Γυναίκες... Ελάτε να δείτε τους λεβέντες μας... τους σκότωσαν όλους στου ΚΑΠΗ το χωράφι.» Ήταν η πιο τραγική στιγμή της πιο "μαύρης μέρας της κατοχής". Ήταν το πιο «θλιβερό μαντάτο», της πρώτης γυναίκας π' αντίκρισε τον τόπο της θυσίας.

Για μια στιγμή όλες βουβές... Ύστερα το ξέσπασμα... το σύθρηνο... το ατέλειωτο σπαραξικάρδιο κλάμα...

«Εδώ αντρίκιο χούγιασμα, εκεί γυναικείοι βόγγοι» (Κ. Παλαμάς).

Τούτο το δειλινό, είναι δειλινό αίματος, φρίκης, αγωνίας, φόβου, κόλασης.

«Κορμιά, κουφάρια, άψυχα, παιδάκια ματωμένα,
που μες στο χέρι σφαιριστά κρατάνε τον πατέρα.
Πούχαν της νιότης τους ανθούς, τα λούλουδα τ' Απρίλη
και την ελπίδα της ζωής ζωγραφιστά στα χείλη.

Που δεν πρόλαβαν να χαρούν το παίξιμο του φίλου,
που δε γνώρισαν μια στιγμή τον πόθο της αγάπης,
παρά του χάρου τα πλουμιά και τ' Άδη τα παλάτια,
που ζήλεψε και τ' άρπαξε απ' την αγκαλιά της μάνας».

«Τρέξε Αντωνιά, τρέξε μωρή, ο άντρας σου σε καρτερεί,
μες στου ΚΑΠΗ το ρέμα...

ανάσκελα μες στο χαλιά, θα τότε φάνε τα σκυλιά,
τρέξε δεν είναι ψέμα.

Και συ κακόμοιρη Γιαννιά, με τα 90 σου τα χρόνια,
μέτρα τους ένας.... Πέντε... εννιά...,
γιοί σου κι ανίψια σου κι αγγόνια». (Δ. Καλδίσσης).

Σαράντα μέρες η ταφή κράτησε των νεκρών μας. Σαράντα μέρες κράτησε το κλάψιμο και ο θρήνος. Το Νεκροταφείο της πόλης έγινε κοιμητήριο ηρώων. Εκεί θάφτηκαν τρεις γενιές μαζί. Τα Καλάβρυτα είχαν πεθάνει. Το μαύρο σάβανο, η στάχτη, η φωτιά, τάχουν σκεπάσει όλα.

«Και συ διαβάτη που περνάς στην άκρη αυτής της πόλης,
θα δεις κατάλευκους σταυρούς, μαρμάρινα φτιαγμένους,
να σου μιλάνε μόνοι τους με μαύρο γράμμα έτσι:

... Αποστόλης Θεοφανόπουλος, ετών 57

Θεοφάνης Θεοφανόπουλος, ετών 33

Μήτσος Θεοφανόπουλος, ετών 22

Θεόδωρος Θεοφανόπουλος, ετών 13.

Πιο πέρα:

Κυριάκος Μπαλαλάς, ετών 56

Γιώργος Μπαλαλάς, ετών 24

Νίκος Μπαλαλάς, ετών 22
Ανδρέας Μπαλαλάς, ετών 14...

Και κάτω απ' όλα αυτά, ο θρήνος και το κλάμα.
«Με χείλη στεγνά, με μάτια γεμάτα δάκρυα, στην αγκαλιά μου θέλω να σας σφίξω. Τα δάκρυά μου και ο πόνος μου ποτίζουν αυτό το χώμα. Η φωνή μου πάντοτε θα σας καλεί, Κυριάκο, πατέρα μας, Γιώργο, Νίκο, Αντρέα, αδέρφια μου.»

Αυτή η ματωμένη σελίδα της ανθρώπινης ιστορίας, περισσότερο σήμερα, που στις διάφορες άκριες της γης, ο πόλεμος σκοτώνει, αφανίζει, ερημώνει, που πανανθρώπινα καιροφυλακτεί η πυρηνική απειλή, για ένα οδυνηρότερο, ίσως-ίσως τελειωτικό δράμα, επιβάλλει να βροντοφωνάξεις, να διαλαλήσεις, να διαμηνύσεις στην οικουμένη όλη, μ' αγανάκτηση κι αγωνία:

- *Καταγγέλλω και κατηγορώ, την ανθρώπινη παραφροσύνη.*
- *Καταγγέλλω και κατηγορώ, τη φασιστική θηριωδία και τη ναζιστική πρακτική.*
- *Καταγγέλλω και κατηγορώ, τον πόλεμο, τη φωτιά, την καταστροφή, την ερήμωση.*
- *Καταγγέλλω και κατηγορώ, την αθλιότητα, την πείνα, την κακουχία, το βασανισμό.*
- *Καταγγέλλω και κατηγορώ, το στραγγάλισμα της αξιοπρέπειας, της τιμής, της περηφάνιας.*
- *Καταγγέλλω και κατηγορώ τη ναζιστική ειρωνεία, τον περίγελο και την απάθεια, μπροστά στον ανθρώπινο πόνο.*
- *Καταγγέλλω και κατηγορώ, τους υπαίτιους της θυσίας αθών ανθρώπων.*
- *Καταγγέλλω και κατηγορώ, αυτούς που με τον απάνθρωπο τρόπο, σφαλίζουν για πάντα, τ' αθώα, τ' άδοξα παιδικά μάτια.*
- *Καταγγέλλω και κατηγορώ, το κλέψιμο της Λευτεριάς, της Ειρήνης, της Ζωής.*
- *Καταγγέλλω και κατηγορώ, όλους αυτούς, που πάνω απ' τον άνθρωπο, βάζουν την όποια αλαζονική ιδέα, σκέψη, άποψη, το όποιο συμφέρον και υπεροπτικό ετσιθελισμό τους.*
- *Καταγγέλλω και κατηγορώ, τους καπηλευτές και τους πανούργους υποκριτές της Ειρήνης.*

Ο Λευκός Σταυρός που στήθηκε για τους Καλαβρυτινούς ήρωες της 13ης Δεκεμβρη 1943, στέκει σήμερα και θα στέκει για πάντα στο ψήλωμα του κόσμου, πάνω από τους ουρανοξύστες και τα φαντασμαγορικά οξύκορφα κτίρια, πάνω από τα Λευκά όρη, τις Άνδεις και τα Ιμαλάια, πάνω από τον Πύργο του Αιφελ και από το Άγαλμα της Ελευθερίας. Πάνω από κάθε συνείδηση και αδυναμία, από κάθε πάθος και συμφέρον, πάνω από τον ίδιο το χρόνο, που δεν λογαριάζει και δε λυπάται τίποτα και κανένα.

Και σίγουρα από κει ψηλά, η προσευχή της πονεμένης μικρής μας πόλης, μαζί με την προσευχή των άλλων πονεμένων : του Δίστομου, του Χορτιάτη, του Λίντετσε, του Νταχάου, του Άουσβιτς, του Μαρζαμπόττο, του σκοπευτηρίου της Καισαριανής, των δολοφονημένων του Μυν – Λάϊ, των παιδιών του Πολυτεχνείου..., που είναι και προσευχή όλων των ανθρώπων της γης μας, θα φτερουγίσει και θα φτάσει παντού.

Όπου αγγίζει ο ουρανός, όπου ο θεός κοιτάζει, όπου ο άνθρωπος σκληρά τη συμφορά λογιάζει, ή όπου αγάπη και χαρά σκορπά και καλοσύνη.

Έντονη κι επιβλητική τόσο όμορφη αλήθεια:

«Όχι άλλα Καλάβρυτα»

«Όχι άλλη 13η Δεκέμβρη 1943»

Μα όλοι μαζί να φέρουμε
τα λούλουδα τ' αστέρια ·
να λάμψει τότε τ' άγιο φως,
να διαλυθεί η νύχτα
κι απ' της αυγής το ξάγναντο
να πούμε μ' ένα στόμα,
εσείς κι εγώ κι όλοι μαζί,
στον κόσμο πέρα ως πέρα,
ότι, δεν είναι δύσκολο
για ν' ανατείλει ο ήλιος,
με τ' άγιο φωτοστέφανο
της ποθητής ΕΙΡΗΝΗΣ.